

Beställningsjobb och köpt tystnad -om fri forskning

Varannan professor i Sverige känner sig i olika grad politiskt styrd. Var sjätte har upplevt etiska konflikter med sina finansiärer. Många ser sig som konsulter snarare än fria vetenskapsmän.

Det visade sig när över 2 000 professorer svarade på Kalibers frågor om "den fria forskningen".

Visste du att villkoren för svenska forskare kan se ut så här?

"Jag har varit med om att företag krävt tio års stopp för publicering, eller att man över huvud taget inte skall publicera."

"Då gör jag det jag lite tillspetsat kallar för prostitution, det vill säga; jag gör det jag kan få pengar för."

"Förr sökte jag sanningen, nu söker jag pengar."

"Jag kostar 132 000 kr i månaden och det skall jag dra in själv."

"Vi har helt enkelt blivit konsulter och universiteten har blivit konsultbolag."

Vilka deltog i arbetet? Reporter Anna Jaktén

Var publicerades jobbet? Kaliber i Sveriges Radio P1 (samt Ekot och Front i P3)

När sändes bidraget? 14 maj 2006 och 28 maj 2006 i Kaliber

Hur fick du idén?

I samband med andra arbeten om universitetsvärlden så insåg jag hur "villkorad" svensk forskning ofta är. En professor talade bland annat om "vår nya yrkesroll, professorn som konsult". Ibland debatteras enskilda forskares finansiärer, tex när det gäller läkemedelsforskning eller bidrag från tobaksindustrin. Men inte minst forskare inom områden som miljö och teknik är beroende av externa medel. Jag tyckte att det fanns en stor omedvetenhet hos medier (inkl mig själv) och allmänhet om vidden och de eventuella effekterna av detta - och ville därför veta mer. Vi journalister använder ofta professorn som en neutral sanningssägare utan särintressen. Det är naivt.

Vilka arbetsmetoder och källor använde du?

Jag ville veta hur de som ska leda svensk forskning och forskargrupper ser på förhållandet mellan finansiering och fri forskning. Varifrån får de sina pengar? Hur mycket tid lägger de på att söka anslag? Upplever de sig på olika sätt styrda i sin forskning? Jag ville göra en kvantitativ undersökning där den breda bilden gavs. Olika åsikter i ämnet av spridda forskare och debattörer har tidigare förekommit, men ingen samlad bild av villkoren för den fria forskningen. Min undersökning gav faktiskt detta; en samlad bild som ingen tidigare hade gett.

Grunden för frågeställningarna var Högskolelagen. Ser det i praktiken ut så som det står i § 6?

För forskningen skall som allmänna principer gälla att

- 1. forskningsproblem får fritt väljas,*
- 2. forskningsmetoder får fritt utvecklas och*
- 3. forskningsresultat får fritt publiceras.*

Jag bollade tänkbara frågeställningar med fem forskare inom olika områden. I enkäten fanns både ”kryssfrågor” samt utrymme för ”fria svar” och reflektioner.

Den absolut tråkigaste och mest tidsödande delen av arbetet var att hitta e-postadresser till landets omkring 4000 professorer. Jag utgick från Högskoleverkets listor över vilka svenska högskolor och universitet som finns. Från de flesta lärosäten kunde jag efter samtal med personalavdelningarna få listor över anställda professorers namn och därefter manuellt hitta e-postadresser. Från ett par lärosäten, tex Lunds universitet, fick jag listor över professorernas e-postadresser. Dessvärre fanns där flera felkällor (Lund hade tex tagit med begreppet assistant professor, vilket inte alls är någon professor) som tog tid att befria undersökningen ifrån.

Sammanlagt fick jag svar från drygt 2100 professorer. Bland dem som inte svarade fanns många som inte talar svenska eller som tillfälligt arbetar i utlandet.

Det intressantaste för mig var att läsa de ”fria svaren” med reflektioner och berättelser om olika begränsningar av den fria forskningen. Förutsättningen för att jag fick ta del av dessa var löftet att inte publicera vem som skriver vad. Jag kunde själv läsa vilket enkätsvar för hörde till vilken professor, men oidentifierade svaren i programmet och på hemsidan. Det fick också till följd av att inga enskilda personer eller företag hängdes ut, vilket kan vara en nackdel för programmets genomslag. Om jag rapporterat om att ”amerikanska armén betalar x forskning” eller ”myndigheten strök det obekväma i min rapport” hade det kanske gett större genomslag. Å andra sidan hade jag aldrig fått veta att det var så om jag inte hade lovat att oidentifiera svaren...

Materialet jag fick var oerhört omfattande och bestod av tusentals sidor med unika skildringar av svensk forskning. Det tog mig lång tid och mycket tankemöda att förstå allt och bearbeta informationen. Där jag inte förstod sammanhangen ringde jag till enskilda professorer och frågade.

Stötte du på några svårigheter?

Den första utmaningen var att ta sig an ett ämne som av många ses som tråkigt. Men som är jättespännande och viktigt! Jag ville beskriva ett system, en kultur och en utveckling, vilket inte verkar så kittlande vid första anblicken.

Den andra utmaningen var att få forskarna att prata. Många berättade härresande historier om politisk och ekonomisk påverkan, på gränsen till utpressning. Men av rädsla för att mista anslag och finansiärer vågade de inte gå ut öppet med historierna. Detta var oerhört frustrerande.

Den tredje utmaningen var att få forskarna att prata förståligt för en bred allmänhet! Och att göra programmet förståligt. Det är lätt att hamna i ett akademikerspråk, för reportern också. En annan svår balansgång handlade om risken för att bara saluföra ”professorsgnäll”. Detta krävde många övervägningar. Men i slutänden är det faktiskt så att professorerna har till uppgift att leda svensk forskning - och om många av dessa upplever sig som styrda av sina finansiärer så är det viktigt för oss alla.

Följder och reaktioner? Många nyhetsartiklar, ledare och debattinlägg. Interpellationsdebatt i Riksdagen. Flera valdebatter om forskningens villkor med hänvisning till undersökningen.

Hur lång tid tog projektet? Åtta veckor.

Har programmet anmälts till GRN? Nej.